

Research Paper

Protection of intangible cultural heritage by appealing to human rights and its challenges

Mohammad Javad Rezaeizadeh^{*1}, Amir Ehsan Zandi²

1. Associate Professor, Faculty of Law, University of Tehran.
2. PhD student of International Law, University of Tehran.

ARTICLE INFO

PP: 573-588

Use your device to scan and read the article online

Keywords: *cultural heritage, intangible heritage, human rights, international dispute settlement mechanisms.*

Abstract

Intangible heritage is more visible in communities and groups and is manifested in the form of rituals, customs, performing arts, rituals and other traditions that are mostly oral and unwritten. The legal system for the protection of intangible heritage, which has similarities with the 1972 World Heritage Convention. The protection of intangible heritage in this treaty, which is correctly interpreted as protection, with the evolution of international law and the formation of the legal system of international protection of cultural heritage from the second half of the 20th century in the framework of UNESCO, international dispute resolution mechanisms for This area was also predicted and changed over time found On the other hand, the multifaceted and mixed nature of cultural heritage and its connection with various issues in international law, such as criminal law, business law, investment law, and human rights, has made the resolution of disputes in this area specialized and complicated. For this reason, in order to strengthen the process of development and evolution of international rights of cultural heritage, it is necessary to strengthen judicial structures and procedures in the protection of cultural heritage.

Citation: Rezaeizadeh, M. J., Zandi, A. E. (2024). **Protection of intangible cultural heritage by appealing to human rights and its challenges.** Geography(Regional Planning), Special Issue, Number 2, 573-588.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.205022.2202

* **Corresponding author:** Mohammad Javad Rezaeizadeh, **Email:** rezaeizd@ut.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Intangible cultural heritage represents the society because it is evaluated not only based on its special and exclusive value as a cultural commodity, but also because of its deep roots in the society and with the help of recognizing this heritage from traditions, skills and customs. The rest of the society is transferred from one generation to another, or to other societies, and in the end, this heritage is based on the society because it is only recognized by the societies, groups and people who create it, maintain and transfer it as a heritage. It will be known that without their approval, no one can decide on the status of a verb or speech. Perhaps the attention to the fact that despite the establishment of the basic principles of human rights in the last 70 years, we are still witnessing the violation of these rights by various governments and groups, caused that for the first time in the 2003 UNESCO convention, the two concepts of intangible cultural heritage and human rights put each other in an international context. The Islamic Council voted for Iran's membership in this convention on December 22, 2004, and the Guardian Council approved this membership on January 15, 2004. Iran is the 40th country to ratify the 2003 UNESCO Convention and To date, the year of Ayin has registered the skills, customs and knowledge as its intangible cultural heritage for the world. After the Nowruz ritual, which was registered as the first intangible heritage of Iran in October 1888, jointly with seven countries, India, Pakistan, Turkey, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and the Republic of Azerbaijan, and with the addition of five other countries, it became the largest common intangible heritage. Other heritages such as the ritual art of Ta'zieh, Iranian calligraphy, Zorkhane sport, the carpet washing ritual of Mashhad, Ardahal, and the art of Iranian painting have also been registered independently or jointly with other countries.

Methodology

In this article, the descriptive-analytical method has been used to conduct research,

and library sources and documents have also been used.

Results and Discussion

The major part of the relationship between human rights and intangible heritage is focused on how human rights with their limitations are beneficial to protect this heritage. The title of intangible heritage is worth protecting, it is indicative of this limitation. Imposing restrictions on intangible heritage through human rights can be seen as a negative relationship between the two. Objection to that part of the intangible heritage, such as circumcision of girls, which has an ugly and unpleasant face in human rights, is connected with the idea that cultural heritage and cultural identity are protected to the extent that they no longer violate human rights. Although this thinking relies on cultural relativism, it can be claimed that it is a useful tool in the hands of societies. At first, this restriction appears as an obstacle to support culture, but it can be seen as a factor that pushes societies towards cultural exchanges after observing and considering it - albeit in a forced and coercive manner. . Despite this, if we want to develop a position for the protection of cultural heritage that is in line with cultural diversity, at least if the communities are eager to open their heritage to be understood by the outside world, we can use the tools of human rights for them. He started a kind of essentialism. Here, the discussion is not about the imposition of morals or colonial way of thinking, but about the indisputable core of human rights, which is related to a universalist and culture-sensitive orientation.

Conclusion

Unlike the distant past, when the two basic concepts of war and peace stood out as the shining sun and the shining moon in the sphere of international law, in the contemporary era, parallel to the evolution in the intellectual, social and economic foundations of the international community and the expansion of communication and The connection between the members of this society, in the same proportion, newer issues and fields have been covered by the rule of international law. This situation, which is the product of a gradual and consistent process of

the developments of this society and the necessity of the legality of human activities in this environment, has gradually cast a shadow on many layers of human life and society, of which cultural heritage in general and intangible cultural heritage in particular are one. It is from them. The concept of cultural property is a result of other scientific disciplines such as archeology and history. Intangible heritage also has a sociological origin and has been of interest to researchers and thinkers in this field since the past, and its sudden transfer to international law without providing a new definition and It is not compatible with the conditions of these rights. Considering the wrong path that was previously followed in the process of establishing laws and regulations for material

and tangible property in UNESCO, this time the experts involved in the preparation of documents and treaties related to intangible heritage from previous experiences. They learned and acted more maturely during the drafting of the 2003 treaty because they accepted the difficult dispute over the definition of this heritage and unlike some treaties that do not provide a definition of the subject under discussion, firstly, a compilation of intrinsic criteria and examples for They used definition and secondly, with a kind of realism and foresight, they expanded the range of classes and categories to such an extent that it is difficult to find a specific element of this heritage that is not included in them.

References

1. Ahmed, M., Aylwin, N. & Coombe, R., "Indigenous Cultural Rights in International Human Rights Law", in: Catherine Bell & Robert Patterson (eds.), *Protection of First Nations' Cultural Heritage: Laws, Policy and Reform*, University of British Columbia Press, 2019.p57
2. Aikawa-Faure, N., "An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage", *Museum International*, vol. 56, No. 221-222, 2014.p95
3. Almasi, Nejad Ali and Behnam Habibi Dargah (2019). "Methods of supporting the manifestations of popular culture rights (folklore rights)", *Law Quarterly*, 40 (1): 85-57. [In Persian]
4. Ashworth, G., Graham, B. & Tunbridge, J., *Pluralising Pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*, Pluto Press, 2017.p8
5. Blake, J., "On Defining the Cultural Heritage", *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 49, no. 1, 2020.p105
6. Bruner, C.. "Culture, Sovereignty, and Hollywood: UNESCO and the Future of Trade in Cultural Products", *NYU Journal of International Law & Policy*, vol. 40,2018.p71
7. Burden, M.. "Museums and the Intangible Heritage: The Case Study of the Afrikaans Language Museum". *International Journal of Intangible Heritage*, vol. 2, 2023.p201
8. Farahani, Fatima (2021). "Cultural Heritage", *Cultural Heritage Quarterly*, 1 (34): 105-95. [In Persian]
9. Gharibzadeh, Elaha (2015). *Spiritual (intangible) heritage of Iran*, Bushehr: South Star. [In Persian]
10. Hojjat, Mehdi (2021). *Cultural Heritage in Iran*, Tehran: Publications of Cultural Heritage Organization. [In Persian]
11. Ku. J. & Yoo, J., *Taming Globalization: International Law, the U.S. Constitution, and the New World Order*, Oxford University Press, 2012.p7.
12. Mahdovinia, Samia (2019). *Spiritual Heritage*, Tehran: Shoorafrin Publishing. [In Persian]
13. Samad Nejad Azar, Yunus (2013). *Iran's spiritual and cultural heritage*, Tehran: SACO Publications. [In Persian]

14. Samadi, Yunus (2012). Cultural heritage in domestic law and international law, Tehran: Iran's cultural publications and productions. [In Persian]

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

ویژه‌نامه، شماره ۲، زمستان ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

صیانت از میراث فرهنگی ناملموس با توسل به حقوق بشر و چالش‌های آن

محمدجواد رضایی‌زاده*: دانشکده حقوق گروه حقوق عمومی دانشگاه تهران.

امیر احسان زندی: دانشجوی دکتری حقوق دانشگاه تهران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>میراث ناملموس بیشتر در بطن جوامع و گروه‌ها نشو و نما می‌یابد و در قالب آیین‌ها، آداب، رسوم، هنرهای نمایشی، مناسک و دیگر سنت‌هایی که بیشتر شفاهی و غیر مکتوب هستند متجلی می‌شود. نظام حقوقی صیانت از میراث ناملموس که شباهت‌هایی با عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ میراث جهانی دارد. حمایت از میراث ناملموس در این عهدنامه که از آن به درستی به صیانت تعبیر شده است با تحول حقوق بین‌الملل و شکل‌گیری نظام حقوقی حمایت بین‌المللی از میراث فرهنگی از نیمه دوم قرن بیستم در چارچوب یونسکو، سازوکارهای حل و فصل اختلافات بین‌المللی برای این حوزه نیز پیش‌بینی شد و به مرور زمان تحول یافت. از سوی دیگر، ماهیت چندوجهی و مختلط میراث فرهنگی و ارتباط آن با موضوعات مختلفی در حقوق بین‌الملل از قبیل حقوق کیفری، حقوق تجارت، حقوق سرمایه‌گذاری و حقوق بشر، حل و فصل اختلافات را در این حوزه، تخصصی و پیچیده کرده است. به همین جهت برای تقویت روند تکوین و تکامل حقوق بین‌الملل میراث فرهنگی، لازم است ساختارها و رویه‌های قضایی در حمایت از میراث فرهنگی تقویت شود.</p>	<p>شماره صفحات: ۵۷۳-۵۸۸</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: میراث فرهنگی، میراث ناملموس، حقوق بشر، سازوکارهای حل و فصل اختلافات بین‌المللی.</p>

استناد: رضایی‌زاده، محمدجواد؛ زندی، امیر احسان. (۱۴۰۲). صیانت از میراث فرهنگی ناملموس با توسل به حقوق بشر و چالش‌های آن. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ویژه‌نامه، شماره ۲، صص ۵۷۳-۵۸۸.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.205022.2202

* **Corresponding author:** Mohammad Javad Rezaeizadeh, **Email:** rezaeizd@ut.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

* نویسنده مسئول: محمدجواد رضایی‌زاده، پست الکترونیکی: rezaeizd@ut.ac.ir

مقدمه

میراث فرهنگی ناملموس معرف جامعه است زیرا نه تنها بر پایه ارزش خاص و انحصاری خود به عنوان یک کالای فرهنگی مورد ارزیابی قرار میگیرد بلکه به واسطه ی ریشه عمیق خود در جامعه و به کمک شناخت این میراث از سنتها، مهارت ها و آداب و رسوم به بقیه افراد جامعه از نسلی به نسل دیگر، یا به جوامع دیگر منتقل میشود و در انتها این میراث مبتنی بر اجتماع است زیرا تنها در صورت به رسمیت شناختنش توسط جوامع، گروهها و افرادی که آن را، ایجاد نگهداری و انتقال می دهند به عنوان میراث شناخته خواهد شد بدون تایید آنها هیچ کس نمیتواند در مورد جایگاه یک فعل یا گفتار تصمیم بگیرد. شاید توجه به این مهم که با وجود تثبیت اصول بنیادین حقوق بشر در ۷۰ سال اخیر، همچنان شاهد نقض این حقوق توسط دولتها و گروههای مختلف هستیم موجب گردید که برای نخستین بار در کنوانسیون ۲۰۰۳ یونسکو دو مفهوم میراث فرهنگی ناملموس و حقوق بشر در کنار یکدیگر در متنی بین المللی قرار گیرند. مجلس شورای اسلامی در ۲۲ آذر ماه ۱۳۸۴ رای به عضویت ایران در این کنوانسیون داد شورای نگهبان در تاریخ ۱۵ دی ماه ۱۳۸۴ این عضویت را تایید نمود ایران چهلمین کشوری است که کنوانسیون ۲۰۰۳ یونسکو را تصویب کرد و تا به امروز سال آیین، آداب مهارت و دانش را به عنوان میراث فرهنگی ناملموس خود برای جهان به ثبت رسانیده است. پس از آیین نوروز که در مهرماه سال هزار هشتاد و هشت به عنوان نخستین میراث ناملموس ایران به صورت مشترک با هفت کشور هند پاکستان، ترکیه قرقیزستان ازبکستان و جمهوری آذربایجان به ثبت رسید و با پیوستن پنج کشور دیگر به آن تبدیل به بزرگترین میراث مشترک ناملموس جهان گردید میراث دیگری مانند هنر آیینی تعزیه خوشنویسی ایرانی ورزش زورخانه ایی آیین قالی شویان مشهد اردهال و هنر نگارگری ایرانی نیز به صورت مستقل یا مشترک با دیگر کشورها به ثبت رسیده اند. در مورد پیشینه تحقیق در سطح بین المللی تحقیقات متعددی حول محور مفهوم میراث فرهنگی ناملموس انجام شده است که بخش کوچکی از این تحقیقات به موضوع حقوق بشر نیز پرداخته اند در بسیاری از این تحقیقات به موارد خاص جغرافیایی و یا تاریخی پرداخته شده است و کمتر با دیدگاهی کلی مسئله ی میراث فرهنگی ناملموس و حقوق بشر مورد واکاوی قرار گرفته اند. در فضای تحقیقاتی ایران با وجود گذشت نزدیک به بیست سال از تصویب کنوانسیون یونسکو، موضوع میراث فرهنگی ناملموس جز در مواردی، خاص کمتر مورد توجه قرار گرفته است اکثریت تحقیقات انجام شده در مقطع کارشناسی ارشد و حول محور مفهوم میراث جهانی و کنوانسیون ۱۹۷۲ میباشند و به مفهوم میراث فرهنگی ناملموس و کنوانسیون ۲۰۰۳ نمیپردازند در برخی تحقیقات به مفاهیمی مانند زبان مادری به عنوان میراث پرداخت شده است ولی مفهوم کلی میراث فرهنگی ناملموس مورد بررسی قرار نگرفته است. در حوزه ی حقوق بین الملل مجموعه کارهای انجام شده نیز بیشتر بر مفهوم میراث جهانی و یا تک مفاهیمی از میراث ناملموس نگاه شده است در حالیکه هدف ما نه تنها بررسی مفهوم میراث ناملموس بلکه نگاهی به سوی افقهای پیش روی این مفهوم و ظرفیت کلان آن برای حمایت از حقوق بشر است. رساله ی دکتری، محمد سعیدی صیانت از میراث فرهنگی ناملموس در حقوق بین الملل، دانشگاه تهران ۱۳۹۵؛ نگارنده ی این رساله به این موضوع پرداخته است که میراث فرهنگی ناملموس در سطح بین المللی به دنبال گسترش حیطه ی قواعد و مقررات حقوق بین الملل و عمدتاً با هدایت یونسکو و در ادامه ی کنوانسیون ۱۹۷۲ میراث جهانی قاعده مند شده است با یادآوری تلاشهای داخلی دولتهای عضو برای صیانت از این میراث کنوانسیون ۲۰۰۳ را تکمیل کننده ی این اقدامات معرفی می کند نگارنده به خوبی با تشریح مفهوم میراث ناملموس و دسته بندی انواع و مبانی آن نظام حمایتی خاص این میراث را مورد بررسی قرار داده و زوایا و چالشهای حقوقی حمایت از آن را شرح میدهد. لذا در پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی صیانت از میراث فرهنگی ناملموس با توسل به حقوق بشر و چالش های آن می پردازیم.

مبانی نظری

صیانت از میراث فرهنگی ناملموس با توسل به حقوق بشر

فرهنگی ناملموس و هویت فرهنگی حفظ میراث فرهنگی و به ویژه میراث ناملموس با نیاز به حمایت از هویت فرهنگی پیوند خورده است. بدین معنا که اگر این میراث برای نفع و مصلحت بشریت حفظ میشود پس حمایت از جوامع حافظ و نگهبان این

میراث و اعضای آنها نیز اهمیت دارد و این به نوبه ی خود مستلزم حمایت از شیوه‌های حیات آنهاست، به گونه ای که این تضمین و اطمینان به دست آید که آنها قادر به تداوم و پیشبرد آیینها و رویه هایی که با درک و استنباط میراث فرهنگی ارزشی آنها عجین است خواهند بود.

هویت فرهنگی یکی از جنبه های حمایت از حقوق بشر است هر چند که چنین حقی به صراحت در اسناد حقوق بشری نیامده باشد. حق بر هویت فرهنگی به معنای حق بر عناصری است که به شیوه های حیات یک فرد و ارتباط این عناصر با محیط اطراف یعنی محیط های اجتماعی و طبیعی برمی گردند. از منظر حقوقی نیز نظام حقوق بشر باید برای تأمین شرایطی که منجر به وجود و بقای تعاملی که از ارتباط میان شخص و شیوه ی زندگی اش ناشی میشوند بکوشد. (صمد نژاد آذر، ۱۳۹۳: ۴۵) پس حمایت از آن بخش از حقوق بشر که به هویت فرهنگی می پردازد به طور بالقوه به حمایت از میراث ناملموس منجر می شود و تحلیل این نظام حمایتی نیز موضوع این مبحث را تشکیل می دهد.

پیوند میراث ناملموس و حقوق بشر و عوامل بازدارنده

حمایت از هویت مهمترین منطق صیانت از میراث ناملموس شمرده شده است و حمایت از هویت فرهنگی نیز یکی از اهداف حقوق بشر است مادام که هویت شخص را تعریف میکند و بنابراین به وی جایگاه و کرامت میدهد که همان هنجار بنیادین برای حمایت از این حقوق است حمایت از حقوق بشر یکی از مبانی روشن عهدنامه ی ۲۰۰۳ است، تا جایی که برخی از مفسران و تحلیل گران واژه ی صیانت را به معنای بیان و به تصویر کشیدن دغدغه های حقوق بشری در کل دانسته اند. در این مفهوم حمایت از هویت فرهنگی به معنای حمایت از حق بر هویت فرهنگی و اجزای آن یعنی جنبه های گوناگون و متنوع فرهنگ یک شخص است. اما وجود این علقه و پیوند میان میراث ناملموس و حقوق بشر به معنای روشن یا غیر اختلافی نبودن آن نیست و موانعی بر سر راه اعمال این حقوق برای حمایت از میراث ناملموس برشمرده شده است (الماسی، حبیبی درگاه، ۱۳۹۹: ۵۷). این موانع به ماهیت و مرزهای حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس بر می گردند.

الف) مانع اول: تفاوت در اهداف

استدلالی عمومی که استفاده از حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس را منتفی میدانند، برگرفته از یک ادعای است که معتقد است وظیفه ی ذاتی و اولیه ی نظام حقوق بشر حمایت از میراث فرهنگی نیست و قرار گرفتن میراث فرهنگی در زمره ی نگرانیهای حقوق بشری بسط نابجای نظام حقوق بشر را به دنبال دارد، زیرا به منزله ی گسترش صلاحیت آن به حوزههایی است که ارتباط مستقیمی با این حقوق ندارند و صلاحیت تصمیم گیری در مورد آنها با دولت هاست. پاسخ این ایراد ساده تر از آن است که تحلیل و توضیح خاصی را بطلبید میدانیم که نظام حقوق بشر از حوزه ی محدود اولیه فاصله گرفته است و این نخستین بار نیست که نظامهای حقوق بشر از طریق تفسیر متحولانه ی استادشان به سمت گسترش حوزه ی عملکردشان گام برداشته اند مثالی ساده از این بحث تفسیر دادگاه اروپایی حقوق بشر از محیط زیست است که با تفسیر موسع ماده ی ۸ عهدنامه ی اروپایی حقوق بشر یعنی مقرره ی راجع به حق بر زندگی خصوصی و خانوادگی، رنگ و بویی بشری یافته است (Ashworth, 2017: 8). حیطه های دیگری مانند حقوق حمایت از سرمایه گذاران حقوق بشردوستانه و حقوق فضا را نیز میتوان به این قلمرو افزود اما ایراد دوم هم اساسی تر است و هم نیازمند توضیح بیشتر.

ب) مانع دوم: نزاع بین حقوق فردی و جمعی

دومین مانع و ایراد بر سر حیطه و ساختار حقوق بشر، به تنش و تنازع بین حقوق فردی و جمعی برمی گردد. به نظر می رسد که عهدنامه ی ۲۰۰۳ اولویت را به منافع و حقوق گروهی داده است، زیرا تصریح دارد که میراث ناملموس به معنای آیین هایی است که اجتماعات گروه ها و در برخی موارد افراد به عنوان بخشی از میراث فرهنگی شان می شناسند. درج افراد در انتهای عبارت آن هم با قید در برخی موارد، به روشنی بر نقش فرعی و ثانوی آنها در بستر میراث ناملموس گواهی می دهد. در اینجا یک اجماع مردم شناسی متبلور شده است که میراث ناملموس را به عنوان داشته های یک مجموعه و گروه تلقی میکند نه شخص یا اشخاص معین نوعی رویگردانی از فردگرایی که در اسناد بین المللی قبلی برای میراث فرهنگی وجود داشت نیز مشاهده میشود که حتی برخیها آن را با بازگشت به نگرش گروهی به نظام حمایت از اقلیتها در زمان حیات جامعه ی ملل قابل مقایسه دانسته اند.

این جدال فقط در سطح نظری مطرح نیست و در سطح قضایی نیز در مورد قابلیت دادخواهی از نقض حقوق گروهی در دعاوی مربوط به حقوق بشر وجود دارد یکی از حقوق گروهی در اسناد بین المللی حقوق بشر، حق بر خود مختاری است که در ماده ی ۱ مشترک بین دو میثاق درج شده است. بررسی رویه‌ی کمیته در قضایای مربوط به ماده ی ۱ نشان میدهد که کمیته بارها عدم امکان دادخواهی از حقوق مورد حمایت در این ماده را اعلام کرده است و حداکثر، ادعاهای مربوط به این حقوق را به ادعاهایی مشمول دیگر مواد میثاق انتقال داده است. از منظر نقد، ممکن است این گونه استدلال شود که اساساً حمایت از میراث فرهنگی از طریق حقوق فردی بشری به معنای پذیرش ضمنی یک چارچوب حقوق بشری لیبرال است که بر حقوق فردی تمرکز دارد و نیز پذیرش این تفکر که منافع جمعی و گروهی اصلاتی در برابر حقوق فردی ندارند هواخواهان حقوق گروهی ایراد می کنند که ادغام و تحلیل حقوق گروهی در حقوق فردی، ساختار پیچیده ی روابط اجتماعی را در حد حاصل جمع اجزای فردی آن تقلیل میدهد. کوتاه سخن آنکه از دلایلی که علیه توسل به نظام حقوق بشر برای صیانت از میراث ناملموس وجود دارد، تنها استدلالات حقوق گروهی تا حدی قابل اعتناست، اما در همین حال استدلال قاطعی نیست که بتواند مانع از اعمال این نظام باشد. بنابراین حقوق بشر میتواند مادام که میراث ناملموس به شیوه های حیات که بخشی از هویت شخص را شکل می دهند مربوط باشد، از این میراث حمایت کند. در ادامه امکان استفاده از سازوکارهای حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس بررسی می شود.

توسل به حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس

در ابتدا باید به چند نکته ی کلیدی توجه کرد نخست اینکه زبان میراث فرهنگی در رویه ی حقوق بین الملل بشر وجود ندارد و توضیح آن نیز چندان دشوار نیست سازوکارهای سنتی حقوق بشر از فرهنگ و یا حتی شیوه های حیات حمایت میکنند، اما اشاری خاصی به مقوله ی میراث ندارند زیرا این اصطلاح به طور سنتی به دارایی ها و اندوخته های ملموس و مادی مربوط است و نه به وضعیتهای ذهنی و عاری از وجود مادی و فیزیکی با وجود این، هر چند این ویژگی ها عناصری مهم برای میراث فرهنگی هستند، تنها بخشی از آن به شمار می روند و اگر یکی از اهداف حمایت از میراث فرهنگی، حمایت از فرهنگ و شیوه های زندگی باشد در این صورت سازو کارهای حقوق بشر عامل میانجی و عنصر تلفیق دهنده و سازش گرانه بین این دو هستند. دومین نکته این است که در مورد آن بخش از حقوق بشر موجود که قابل استناد روشن ترین گزینه ی پیش رو، حق بر مشارکت در فرهنگ است که به موجب ماده ی ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ی ۱۵ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از آن حمایت شده است. ادبیات میراث فرهنگی برای اشاره به علقه و ارتباط میان حقوق میراث فرهنگی و حقوق بشر، معمولاً بین میراث فرهنگی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و به ویژه حق بهره مندی از فرهنگ و حیات فرهنگی ارتباط برقرار میکنند. (Ku, 2021: 7).

محدودیت های وارد بر حقوق بشر

تعدادی از محدودیت های وارد بر توسل به نظام حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس که میتوان آنها را موانع بیرونی نامید، در ابتدای این فصل بررسی شدند. این موانع در بدو امر و به هنگام توسل و استناد اولیه به نظام حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس، دشواری ها و چالش هایی را طرح می کنند در درون خود این حقوق نیز محدودیت هایی وجود دارد که میتوان آنها را موانع درونی نام گذاری کرد. اولین محدودیت درونی معیار تناسب است که در قضایایی که به آزادی بیان آزادی مذهب، حق بر حریم خصوصی و خانوادگی، آزادی تجمعات و نیز مقرر ی حمایت از اقلیتها در میثاق حقوق مدنی و سیاسی، حداقل در تفسیر کمیته ی حقوق بشر می پردازند مطرح می شود. دیگر محدودیت عمومی بر حقوق بشر در حمایت از میراث ناملموس اختیار و صلاحیت اعطا شده به دولتها در تضمین تمام این حقوق است در جایی که در اعمال برخی از حقوق آستانه ی تشخیصی به دولت داده می شود و با در نظر گرفتن اینکه این آستانه ی تشخیصی در مورد برخی از حقوق چالشی حتی بزرگ تر نیز می شود، محدودیت مهمی در نظام حقوق داخلی پدید می آید که باید به آن توجه کرد. در حق بر محاکمه ی عادلانه نیز به هیچ وجه حمایتی از حق ماهوی و محتوایی که ادعای نقض آن شده است به عمل نمی آید. دیگر مانعی که باید مد نظر قرار گیرد، آنچه است که از آن به حق دیگران تعبیر شده است و به معیار تناسب نزدیک است چالشی که وجود دارد برخورد بین حق بیان علمی مردم شناسان و محققان و روشهایی است که ممکن است آنها به کار ببندند و با دغدغه ها و حریم های مذهبی یا خصوصی جوامع ناقل یک اثر تلاقی یابد. این تنش در اسناد یونسکو نیز بر جسته شده است و به نظر میرسد که عهد نامه ی ۲۰۰۳ کفه ی ترازو

را به سود تحقیقات علمی پایین برده است (Ahmed, 2019: 57). در جایی که دسته بندی و مطالعه ی میراث ناملموس را قبل از اعطای شناسایی بین المللی بدان لازم میدانند. این محدودیت ها به ایجاد نوعی تعادل در اعمال حقوق بشر برای صیانت از میراث ناملموس کمک می کنند و به عنوان دلایلی برای تقلیل و کاهش نقدها علیه این رویکرد به کار می آیند این واقعیت که محدودیت های داخلی برای استفاده از حقوق بشر وجود دارد ممکن است برای پیشنهاد و ارائه ی یک نقطه ی تعادل و اتکاء علیه دیدگاه تمامیت خواهی به کار آید که صرفاً قائل به توسل به نظام حقوق بشر در قضایای میراث ناملموس است.

روش پژوهش

در این مقاله از روش توصیفی- تحلیلی جهت انجام تحقیق استفاده شده است و از منابع کتابخانه‌ای و اسناد نیز بهره گرفته شده است.

یافته‌های تحقیق

نتیجه استثنای حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس

بخش عمده ی ارتباط میان حقوق بشر و میراث ناملموس بر این متمرکز است که چگونه حقوق بشر با محدودیتهایی که دارد برای حمایت از این میراث سودمند واقع میشود تعریف میراث ناملموس در عهدنامه ی ۲۰۰۳ که حقوق بشر را به عنوان محدوده ی عناصری وضع میکند که به عنوان میراث ناملموس ارزش صیانت دارند، گویای این محدودیت است. تحمیل محدودیت بر میراث ناملموس از طریق حقوق بشر را میتوان یک ارتباط منفی بین این دو دانست. اعتراض به آن بخش از میراث ناملموس مانند ختنه کردن دختران که در حقوق بشر چهره ی کریه و ناخوشایندی دارد با این تفکر پیوند میابد که میراث فرهنگی و هویت فرهنگی تا جایی مورد حمایت است که دیگر حقوق بشر را نقض نکند. هرچند این تفکر بر نسبیّت گرایی فرهنگی تکیه دارد ولی میتوان ادعا کرد که ابزار مفیدی در دست جوامع است. این محدودیت در بدو امر به مثابه مانعی برای حمایت از فرهنگ خودنمایی می کند، اما می توان آن را به عنوان عاملی نگرست که جوامع را پس از رعایت و ملاحظه ی آن به سمت تبادلات فرهنگی - البته به صورت جبری و قهری - سوق می دهد. با وجود این، اگر بخواهیم موضع و جایگاهی را برای حمایت از میراث فرهنگی توسعه دهیم که در راستا و هم جهت با تنوع فرهنگی باشد حداقل در صورتی که جوامع مشتاق به گشودن میراث خود برای درک توسط جهان بیرون باشند میتوان با ابزار حقوق بشر برای آنان به نوعی ماهیت گرایی دست زد. در اینجا بحث بر سر تحمیل اخلاقیات یا طرز تفکر استعماری نیست بلکه درباره ی هسته ی غیر قابل بحث حقوق بشر است که با یک محوریت جهان گرایانه و حساس به فرهنگ مربوط است (Aikawa, 2014: 95).

ارتباط و تلاقی میراث ملموس و ناملموس در عهدنامه های ۱۹۷۲ و ۲۰۰۳

با تصویب عهدنامه ی ۲۰۰۳ که مختص به صیانت از میراث فرهنگی ناملموس بود مبنایی معاهده ای برای حمایت از این میراث البته با تمام کاستیها و ضعفهایی که داشت فراهم شد یکی از چالشهای مهم و اساسی پیش روی تدوین کنندگان این معاهده ارتباط و تعاملی است که میان این عهدنامه و عهدنامه ی ۱۹۷۲ وجود دارد و نباید تصور کرد که تصویب عهدنامه ی ۲۰۰۳ نقطه ی پایانی بر این نزاع است. ممکن است تصور شود که پرداختن به این موضوع در حاضر فقط دارای فایده ی تاریخی و روایی است اما از یک سو، عهدنامه ی ۱۹۷۲ الگویی مناسب و مترقی از همکاری بین المللی برای حمایت از میراث فرهنگی فاخر مادی است که با برخورداری از دهها سال تجارب ارزشمند اجرایی و رویه ها و دستورالعملهایی که در جریان اجرای این عهدنامه به درجاتی از کمال و پختگی رسیده اند میتواند همواره و حتی پس از لازم الاجرا شدن عهدنامه ی ۲۰۰۳ برای اجرای مناسب تر آن به کار آید از سوی دیگر تفاوتهای بنیادینی بین این دو سند وجود دارد که چه در مقام تهیه ی عهدنامه ی ۲۰۰۳ و چه در زمان اجرای آن مورد توجه یونسکو و دیگر دست اندرکاران این عرصه بوده است. به نظر میرسد این چالش در سالهای آینده و با مشخص شدن نقاط ضعف و قوت عهدنامه ی ۲۰۰۳ دوباره مطرح خواهد شد و موضوع توسل به راه حلها و ابتکارات عهدنامه ی ۱۹۷۲ به عنوان یک راه چاره خودنمایی خواهد کرد. پس در ابتدا باید دید که در مجموع چگونه میتوان از راه حلهای مبنی بر عهدنامه ی ۱۹۷۲ و

پیرامون آن ظرفیتهایی حقوقی برای بهبود کارایی عهدنامه ی ۲۰۰۳ فراهم آورد و سپس به دو چالش مهم در عهدنامه ی ۱۹۷۲ پرداخت. (Aikawa.2014.95) نخست، مفهوم میراث مشترک بشریت و دیگر مفاهیم مشابه با آن که یکی در مقام نظریه و اندیشه های حقوقی خودنمایی می کند و پیوندی کهن با ادبیات حقوق بین الملل در دیگر حوزه ها دارد و دوم، نظام ثبت آثار در عهدنامه ی ۱۹۷۲ که به نوعی دیگر در عهدنامه ی ۲۰۰۳ تکرار شده است و اهمیت عملی و اجرایی آن، بر جایگاه نظری اش می چربد. تحلیلی که از این دو چالش میشود به خوبی مسیر تفکر یونسکو را در رسیدن به عهدنامه ی ۲۰۰۳ نشان می دهد و به داوری بهتر در این زمینه کمک میکند.

ظرفیت های عهدنامه ی ۱۹۷۲ برای حمایت از میراث ناملموس

این توصیه نامه به موازات عهدنامه ی ۱۹۷۲ تصویب شد و نظامی جایگزین و ثانوی را در کنار معاهده طراحی می کند که به موجب آن برخی نمونه های برجسته ی این میراث از طریق نظام ثبت حفظ میشوند و دولت های عضو تشویق می شوند از تمام اجزای این میراث به صورت ملی حمایت کنند این توصیه نامه با استقبال چندانی مواجه نشد، اما مقرراتی دارد که با میراث ناملموس بی ارتباط نیستند اگر بنا باشد الگوی عهدنامه ی ۱۹۷۲ در تهیه ی سند جدید مینا قرار گیرد، تصویب توصیه نامه ای همانند توصیه نامه ی ۱۹۷۲ به عنوان مکمل عهدنامه ی جدید نیز باید مورد نظر باشد، زیرا دولت ها را به حمایت ملی از میراث ناملموس ترغیب میکند و اقدامات لازم را به آنان نشان میدهد. توصیه نامه ی ۱۹۷۲ که ۶۶ نکته، دارد برآیند جامعی از اقدامات تقنینی و اجرایی و اصول عمومی برای حمایت ملی از میراث فرهنگی و طبیعی است. بخش اول تعاریف نکات ۱ و ۲ بخش دوم خط مشی ملی (نکته ی ۳)، بخش سوم اصول کلی (نکات ۴-۱۱)، بخش چهارم سازمان دهی خدمات برای دستیابی به این هدف نکات ۱۷-۱۲)، بخش پنجم اقدامات حمایتی (نکات ۵۹-۱۸) بخش ششم اقدامات آموزشی نکات (۶۵-۶۰) و بخش هفتم نیز اشکال گوناگون همکاری بین المللی (نکته ی ۶۶) را بیان میکنند (Blake.2020.105).

توصیه نامه به موجب بخش سوم اصول کلی از دولتهای عضو میخواهد که تمام اقسام میراث فرهنگی و طبیعی را بدون توجه به اینکه واجد عنوان برجسته هستند یا خیر مورد حمایت قرار دهند نکته ی ۵ با این ابزار توصیه نامه این نکته را روشن میکند که طیف وسیعی از میراث فرهنگی و طبیعی را مد نظر دارد که چه بسا معیار ثبت در فهرست میراث جهانی را هم نداشته باشند کما اینکه در مورد میراث ناملموس هم ممکن است بر همین منوال باشد. منابع مالی کلان باید برای صیانت و نمایش این میراث در دسترس مقامات عمومی باشد و تأمین مالی بخش خصوصی نیز در دستور کار قرار گیرد نکات ۱۰ و ۱۱ زیرا با استقلال مالی جوامع در ارتباط است.

چالش های مفهومی و محتوایی در تعمیم عهدنامه ی ۱۹۷۲ به میراث ناملموس

الف) تلقی میراث ناملموس به عنوان میراث مشترک بشریت

مقدمه ی عهدنامه ی ۱۹۷۲ نیز به تهدیداتی می پردازد که به دلیل شرایط متغیر اجتماعی و اقتصادی «که مستقیماً به از دست دادن بالقوه ی میراث فرهنگی سنتی در برخورد با توسعه ی فناوری و جهانی سازی مربوط است، متوجه میراث فرهنگی است. اصل بنیادین و مهمی که حمایت در عهدنامه ی ۱۹۷۲ بر آن استوار است، ماهیت جهانی میراث فرهنگی و طبیعی است که راهبرد مهمی برای حمایت از این میراث از رهگذر افزایش آگاهی عمومی از اهمیت و ارزش میراث فرهنگی برای تمام مردمان و جوامع و ته فقط کسانی است که بیشترین ارتباط را با آن دارند و مبنای حقوقی مستحکمی برای متعهد کردن دولت هاست که هم میراث واقع در قلمرو خودشان و هم قلمرو دیگر دولت های عضو را تحت حمایت قرار دهند. اما اعمال این قواعد بر میراث ناملموس در صورتی که منجر به تلقی تجلیات این میراث به مثابه حوزه ای عمومی و انکار حق و نظارت دارندگان بر استفاده و بهره برداری از آن شود مسأله ساز میشود. پس باید مفهوم میراث جهانی را در اینجا با احتیاط به کار برد و بر این واقعیت تأکید کرد که این میراث در اصل یک میراث ملی است. استفاده از مفهوم امیراث جهانی بشریت باید محدود به مسئولیت هایی شود که این مفهوم بر جامعه ی جهانی و تک تک دولت ها برای صیانت از میراث ناملموس و تنوع فرهنگی تحمیل می کند. (Bruner.2017.18) به علاوه، بهتر آن است که این مفهوم را در میراث ناملموس به شکل منفعت جهانی ارائه کرد تا از ادغام و همپوشانی با مفهوم میراث مشترک بشریت که در حقوق بین الملل برای بهره برداری از حوزه های مشترک اعمال میشود پرهیز شود. همچنین بدین شکل

تمام این میراث در حوزه ی تملکات عمومی قرار نمی گیرد و نیز نظارت دارندگان بر آن منتفی نمی شود. مفهوم جهان شمولی در عهدنامه ی ۱۹۷۲ به اندازه ی کافی روشن نشده است و برای اعمال بر میراث ناملموس باید به دقت کنکاش شود.

ب) گزینش بین نظام های ثبت و فهرست

دومین ارتباط و شباهت ظاهری عهدنامه های ۱۹۷۲ و ۲۰۰۳ به توسل به نظام فهرست آثار بر می گردد. در مورد نظام پیش بینی شده در عهدنامه ی ۱۹۷۲ در فصول پیشین توضیح داده شد. عهدنامه ی ۲۰۰۳ نیز صرف نظر از شیوه های مختلف حمایتی مانند شناسایی مستندسازی ظرفیت سازی تحقیقات، آموزش انتقال و تلاش برای تجدید حیات مانند سلف، خود عهدنامه ی ۱۹۷۲، بر نظامی فهرست وار استوار شده است. در اجلاس فوریه ۲۰۰۳ برخی از کارشناسان خواهان استفاده از شیوه ی ثبت بهترین آثار بودند، اما گروه اکثریت از شیوه ی مبتنی بر فهرست طرفداری می کردند. نهایتاً گروهی از کشورها یعنی، فرانسه، ایتالیا، ژاپن هلند وانواتو، افریقای مرکزی، نیجریه و چین پیشنهاد اکثریت را این گونه مطرح کردند که ماده یا مواد مربوط به فهرست به سه بخش تقسیم شود فهرست موارد ملی، فهرست موارد در خطر و فهرست گنجینه های جهانی که شامل مواردی هم میشود که قبلاً به عنوان شاهکار اعلام شده بودند. در مذاکرات بعدی بحث فهرست مجدداً مطرح شد و باز هم کارشناسان استدلال کردند که ثبت بیشتر بعد ملی را به ذهن متبادر میکند در حالی که فهرست جنبه ی بین المللی، دارد لذا بر روی فهرست اجماع حاصل شد. در نهایت، معاهده در مواد ۱۶ و ۱۷ دو فهرست گنجینه ها یا شاهکارها موسوم به فهرست نمونه ی میراث ناملموس و فهرست میراث ناملموس نیازمند صیانت فوری را پیش بینی کرد و نظام فهرست مصادیق میراث ناملموس در ملی را نیز در ماده ی ۱۲ مقرر داشت. در مورد عنوان فهرست نخست بین دولتها اختلاف نظر وجود داشت: نیجریه از عنوان فهرست گنجینه های دفاع میکرد فرانسه مجارستان سنت وینسنت و گرانادا، ایسلند و جامائیکا عنوان فهرست نمایان گر را شایسته تر میدانستند و اروگوئه عنوان فهرست نمونه را برگزیده بود که سرانجام این جدال به سود اروگوئه خاتمه یافت. ضمن آنکه نظر کارشناسان در اجلاس آوریل ۲۰۰۳ رنگ عملی به خود گرفت و در ماده ی ۳۱ موسوم به ماده ی انتقالی قرار بر این شد که مواردی که پیشتر به موجب برنامه ی ۱۹۹۸ اعلام شاهکارهای میراث شفاهی و ناملموس بشری اعلام شده اند، بر طبق ضوابط مندرج در آن ماده در فهرست نمونه گنجانده شوند. (Burden, 2023. 201) تا آن زمان ۹۰ اثر در آن اعلامیه درج شده بود ۱۹ اثر در سال ۲۰۰۱ ۲۸ اثر در سال ۲۰۰۳ و ۴۲ اثر در سال ۲۰۰۵ که همه ی آنها به صورت خودکار در سال ۲۰۰۸ در فهرستهای جدید درج شدند؛ همچنین کارشناسان بر این باور بودند که از بین فهرست های یادشده، فهرست نخست یعنی فهرست نمونه اهمیت بیشتری دارد، به ویژه آن که در معرفی و آموزش مصادیق میراث ناملموس به افکار جهانی مؤثر است.

جمهوری اسلامی ایران و میراث فرهنگی ناملموس

الف) عملکرد داخلی

برای میراث ناملموس در سالهای بعد از پیروزی انقلاب با دوران قبل از انقلاب قابل مقایسه نیست. ابتدا مرکز مردم شناسی که تا پیروزی انقلاب اسلامی به عنوان یک مرکز پژوهشی در قالب وزارت فرهنگ و هنر فعالیت می کرد، به موجب لایحه قانونی ادغام وزارت علوم و آموزش عالی و وزارت فرهنگ و هنر و تشکیل وزارت فرهنگ و آموزش عالی مصوب ۱۷/۱۲/۱۳۵۷ شورای انقلاب اسلامی در قالب معاونت حفظ و احیاء میراث فرهنگی آن وزارت به فعالیت ادامه داد. در سال ۱۳۶۰ هیأت وزیران با توجه به پیشنهاد شماره ی ۱۲۵۱۶/۹۷۲/۴۵ به تاریخ ۲۱/۸/۱۳۶۰ وزارت ارشاد اسلامی و با استناد به تبصره ی ۳۶ قانون بودجه ی همان سال تصویب کرد که برخی از واحدها و مکانها که به تفصیل در آن مصوبه نام برده شده بودند با تمام وظایف اختیارات بودجه پرسنل اموال و دارایی از وزارت فرهنگ و آموزش عالی منتزع و در وزارت ارشاد اسلامی ادغام شوند. البته در این مصوبه موزه مردم شناسی از شمول این حکم مستثنی شده بود. این مصوبه در عمل سبب شد که مرکز مردم شناسی نیز در کنار برخی دیگر از مؤسسات و واحدها در وزارت فرهنگ و آموزش عالی باقی بماند این مرکز در سال ۱۳۶۴ به موجب قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی در این سازمان ادغام شد و ابتدا به مدیریت پژوهشهای مردم شناسی و بعد از تصویب اساسنامه ی سازمان به عنوان پژوهشگاه در سال ۱۳۷۰ به مدیریت پژوهشهای مردم شناسی تغییر نام داد. تشکیل سازمان میراث فرهنگی کشور به موجب قانونی با همین عنوان آن هم در کشاکش جنگ تحمیلی، گام بلندی بود که روحی تازه در کالبد فعالیتهای فرهنگی دمید این قانون که در قالب ماده واحده و شش تبصره در ۱۰/۱۱/۱۳۶۴ تصویب شد. تعریف ماده ی اول قانون اساسنامه سازمان میراث

فرهنگی کشور مصوب ۲۸/۴/۱۳۶۷ از میراث فرهنگی تعریفی عام و کلی است و میتوان آن را شامل میراث ناملوس نیز دانست، هر چند که در این ماده به صراحت نامی از این میراث برده نشده است. به ویژه آنکه در ماده ی ۲ آن قانون، هدف از میراث فرهنگی عبرت از حرکت فرهنگی انسان و بقاء و رقاء هویت و شخصیت فرهنگی جامعه عنوان شده است و در این مفاهیم، نوعی پویایی و سیالیت موج می زند که به محتوا و عناصر میراث ناملوس نزدیک میشود. (صمدی، ۱۳۸۲: ۴۸) در ماده ی ۳ از این قانون که به وظایف مهم سازمان در حوزه های پژوهش نظارت، حفظ و احیاء، و معرفی میراث فرهنگی اختصاص دارد سرفصلهای روشن تری از وظایف سازمان به شرح زیر را که ارتباط بیشتری با میراث ناملوس می یابند مشاهده می کنیم:

الف) پژوهش میراث فرهنگی

۱- تهیه و تنظیم و اجرای برنامه های پژوهشی راجع به آثار باقی مانده از گذشتگان،

۲- پژوهش های مردم شناسی

۳- پژوهش های مردم نگاری

۴- پژوهش های انسان شناسی زیستی

۵- مطالعات در زمینه شناسخت فرهنگ های بومی مناطق مختلف کشور،

۶- پژوهش در زمینه ی هنرهای سنتی

۷- پژوهش حفظ، احیاء و رشد هنرهای سنتی

۸- تشویق و حمایت از استادان و هنرمندان و تهیه، تنظیم و اجرای برنامه های آموزشی جهت آشنایی عموم با هنرهای سنتی و ارزشهای میراث فرهنگی

ب) معرفی و آموزش میراث فرهنگی

۱- فراهم آوردن زمینه های لازم برای اشاعه ی ارزش های نهفته در میراث فرهنگی کشور

۲- ایجاد و اداره ی گنجینه ها و نمایشگاه ها،

با توجه به ماهیت پژوهشی سازمان میراث فرهنگی که هم در قانون تشکیل و هم در قانون اساسنامه ی این سازمان به آن تصریح شده بود، تلاشها برای تبدیل وضعیت آن به پژوهشگاه از سوی سازمان آغاز شد. در نهایت شورای گسترش آموزش عالی کشور به موجب مصوبه ای در تاریخ ۲۱/۱۲/۱۳۶۹ موافقت اصولی خود را با تبدیل وضع سازمان به پژوهشگاه اعلام کرد تا راه برای برخورداری آن از تسهیلات و امتیازات مراکز پژوهشی هموار شود. در مقدمه ی اساسنامه ی سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه) که در تاریخ ۱۰/۶/۱۳۷۵ به تصویب شورای گسترش آموزش عالی رسید هدف از این اقدام صراحتاً حسن اجرای قانون اساسنامه ی سازمان مصوب ۱۳۶۷ مجلس شورای اسلامی ذکر شد. (حجت، ۱۴۰۰: ۹۵) اما شاید مهم ترین اثر تصویب این اساسنامه به تأسیس سازمانهای مرتبط با میراث ناملوس برگردد. از طرفی بند ۱۱ ماده ۳ قانون اساسنامه ی سازمان میراث فرهنگی نیز اظهار نظر درباره ی تمام طرح های عمرانی جامع و تفصیلی در رابطه با مناطق فرهنگی و تاریخی و موافقت نهایی درباره ی محوطه ها و بافتها و اماکن فرهنگی - تاریخی ارزشمند در موارد مذکور و جلوگیری از تخریب آنها را در زمره ی وظایف قانونی و انحصاری سازمان میراث فرهنگی کشور میداند.

۱- تحلیل قوانین و مقررات

از تجزیه و تحلیل قوانین و مقررات پراکنده ای که در مورد میراث ناملوس در نظام حقوقی ایران وجود دارد، می توان به این نتیجه رسید که بیشتر این مقررات در سه دسته بندی بزرگ تر قرار می گیرند:

۱- به عنوان بخشی از شرح وظایف و تکالیف سازمانها نهادها و انجمنهای مختلفی که به نوعی با میراث فرهنگی سروکار دارند. از این منظر پرداختن به نوع و عنصر مشخصی از میراث ناملوس در شمار وظایف سازمانی آن نهاد و دستگاه قرار میگیرد.

۲- به عنوان توجه به مقوله ی مردم شناسی و انسان شناسی که یکی از مفاهیم مهم در حوزه ی میراث ناملوس به شمار می رود. البته این حوزه در عمل به قدری گستردگی دارد که میتوان به کمک آن بسیاری از مصادیق و دسته های میراث ناملوس را در بر گرفت و تحت حمایت قرار داد.

۳- به عنوان آثار و بناها و بافتهای فرهنگی تاریخی که این مورد نیازمند توضیح بیشتری است. ممکن است در ظاهر امر این گونه قلمداد شود که بناها و آثار غیر منقول هیچ ارتباطی با میراث ناملموس ندارند و صرفاً بخشی از میراث مادی و ملموس را تشکیل میدهند که تابع قوانین و مقررات ناظر به اموال فرهنگی است و نمی توان آنها را با میراث ناملموس پیوند داد. اما واقعیت غیر از این است و در این مورد باید قائل به تفکیک شد. از یک سو ابنیه و آثاری وجود دارند که بجز هویت صرف مادی و تاریخی باینشان سود و منفعتی در نگهداری و حفظ آنها وجود ندارد و فاقد هر گونه آثار حیات و پویایی در حال حاضر میباشند. (مهردوی نیا، ۱۳۹۹: ۷۵).

آسیب شناسی قوانین و مقررات داخلی

در مقام آسیب شناسی قوانین و مقررات ناظر به میراث ناملموس باید به چند نکته ی کلیدی و بنیادین دقت کرد: نکته ی اول آن است که متأسفانه با وجود تصویب عهدنامه ی ۲۰۰۳ قوانین و مقررات مناسبی چه تا قبل از تصویب این معاهده و چه پس از آن در نظام حقوقی کشورمان وجود ندارد. حال آنکه پیشینه ی قانونگذاری و مطالعات تطبیقی در برخی از کشورها حاکی از قدمت قانونگذاری در این زمینه است. با توجه به اهمیت این موضوع و تنوع قومیتی و آداب و رسوم و سنتهای کهن در کشورمان، جا داشت قانونگذار یا دیگر نهادهای ذیربط مدتها قبل و یا حداقل همزمان با عضویت ایران در عهدنامه در این زمینه دست به کار شوند و حمایتهای قانونی جامع لازم را به عمل آورند. نکته ی دوم به واژه پردازی نامناسب قانون و آیین نامه ی مصوب مجلس شورای اسلامی و هیأت دولت بر می گردد. متأسفانه متن مصوب مجلس از جهات بسیاری با متن اصلی عهدنامه همخوانی ندارد و به ویژه در مقام ترجمه ی عبارات و اصطلاحات تخصصی مربوط به میراث ناملموس از دقت کافی برخوردار نیست. آیین نامه ی مصوب هیأت دولت نیز که به نظر می رسد ترجمه ی رسمی مصوب مجلس را مبنای کار قرار داده است در همان مسیر نادرست گام برداشته است و این امر در مقام تفسیر و اجرای قانون و آیین نامه مشکلاتی را ایجاد خواهد کرد. در حالی که ترجمه های انجام شده توسط کارشناسان سازمان میراث فرهنگی از دقت و وضوح کافی برخوردارند و در مقام عمل نیز بهتر است همان متون مد نظر و مبنای کار قرار گیرند. سومین و واپسین نکته که از اهمیت خاصی برخوردار است به دقت در دسته بندی های میراث ناملموس بر می گردد. (مهردوی نیا، ۱۳۹۹: ۷۵) این میراث، طیف وسیعی از حوزه ها از شیوه های آفرینش صنایع دستی گرفته تا مناسک و آداب و رسوم اجتماعی را شامل میشود و علاوه بر آن باید به موضوعات مهم فضاهای فرهنگی و از جمله بافت های زنده توجه کرد توجه به این فضاها از آن جهت مهم است که همان گونه که گفته شد بر خلاف ظاهر امر توسل به قوانین حمایتی برای میراث مادی در مورد آنها کافی نیست و باید به گونه ای برنامه ریزی و قانونگذاری کرد که علاوه بر ظاهر مادی و عینی آن فضا یا محوطه عناصر انسانی مربوط به آن نیز حفظ شود. به عنوان مثال تخریب یا امحاء بخشی از بافت زنده ی یک شهر تاریخی از طریق نابودی بخشی از محیط عینی و مادی، نابودی و عدم انتقاء بخشی از زندگی و جریانهای فرهنگی و اجتماعی روزمره را سبب میشود و با از بین رفتن میراث ناملموس آن مردم ملازمه می یابد. برای تحقق این هدف لازم است ضمن تعریف دقیق عناصر میراث فرهنگی ناملموس و به ویژه آن دسته از عناصری که با میراث مادی و ملموس پیوند و همنشینی دارند از قبیل فضاهای فرهنگی، بافت های زنده، مناسک جمعی و غیره، شرایط و ضوابط لازم و حتی در صورت نیاز حریم کافی را برای حفظ آنها را پیش بینی کرد.

ب) عملکرد بین المللی

۱) عملکرد جمهوری اسلامی ایران در قبال عهدنامه ۲۰۰۳

پس از عضویت ایران در عهدنامه ی ۲۰۰۳ تاکنون آثار زیر از کشورمان در فهرستهای این عهدنامه درج شده است:

۱- نوروز (۲۰۰۹)

۲- ردیف موسیقی ایرانی (۲۰۰۹)

۳- مهارتهای سنتی بافت فرش در کاشان (۲۰۱۰)

۴- مهارتهای سنتی بافت فرش در فارس (۲۰۱۰)

۵- هنر آیینی تعزیه (۲۰۱۰)

۶- سنت های پهلوانی و زورخانه ای (۲۰۱۰)

۷- موسیقی بخشش خراسان (۲۰۱۰)

۸- قصه گویی ایرانی نقالی (۲۰۱۱)

۹- مهارت های سنتی ساخت و به آب انداختن لنج در خلیج فارس (۲۰۱۱)

۱۰- مراسم قالی شویان در مشهد اردهال کاشان (۲۰۱۲).

شایان ذکر است (غریب زاده، ۱۳۹۵: ۲۴) که موارد هشتم و نهم در فهرست میراث ناملوس نیازمند صیانت فوری و سایر موارد نیز در فهرست نمونه ی میراث ناملوس بشری درج شده اند و تلاش برای درج آثار بیشتری از کشورمان در دستور کار سازمان میراث فرهنگی کشور قرار دارد.

۲) چالش درج نام آثار ناملوس ایران توسط دیگر کشورها

از زمان لازم الاجرا شدن عهدنامه ی میراث ناملوس در سال ۲۰۰۶ تعداد زیادی از آیین ها و سنت هایی که از دیرباز به حوزه ی تمدنی ایران تعلق داشته اند و هم اکنون نیز در کشورمان بالنده و برقرارند، به نام دیگر کشورها درج شده اند که این موضوع واکنشهای تندی را به ویژه در بین اصحاب قلم در پی داشته است. به عنوان نمونه می توان از درج چوگان به نام آذربایجان و چرتکه به نام چین در سال ۲۰۱۳ یاد کرد که در تمام این موارد، رسانه ها و حتی افکار عمومی شدید ترین انتقادات را متوجه مسئولان امر و مخصوصاً متولیان سازمان میراث فرهنگی کردند، اما واقعیت آن است که با توجه به محتوای عهدنامه و بستری که بر آن بنا شده است نمی توان از زاویه ی حقوقی ایراد خاصی را متوجه این وضعیت دانست. به این شرح که در وهله ی نخست درج این آثار به نام هر کشوری مستلزم ارائه ی اسناد و مدارک لازم و اثبات اصالت و وابستگی اثر بدان سرزمین و مردمان است و صرف تقاضای درج، الزامی را برای یونسکو و کمیته ایجاد نمی کند در وهله ی دوم نیز درج یک اثر به نام یک کشور خاص به معنای منع دیگر کشورها از درج آن اثر نیست، چرا که میراث ناملوس به عنوان میراثی وابسته به جوامع انسانی و نوع بشر، محدود به مرزهای جغرافیایی خاصی نیست و چه بسا در فرهنگ ها و سنتهای گوناگون و حتی متفاوتی نشو و نما کند. در نتیجه از منظر حقوقی نمیتوان این موضوع را حاد و منافی با منافع ایران به موجب عهدنامه قلمداد کرد. اما در روی دیگر سکه از بار روانی و حیثیتی موضوع نباید غافل بود از آثار وضعی درج یک اثر در یونسکو مانند بهبود وجهه در سطح جهانی و خروج از انزوا جذب جهانگردانی که دید جامعه شناختی دارند (فراهانی، ۱۴۰۰: ۷۴) و دیگر امتیازات مترتب بر درج یک اثر که بگذریم، نتیجه ی این وضعیت ناخوشایند تضعیف عمق استراتژیک فرهنگی یک ملت و پراکندن نوعی یأس فرهنگی در بین جامعه است که در کنار برخورد سلبی و انکار گونه ی متولیان امر با واقعیات، به تدریج نوعی افت وجهه و جایگاه را برای کشور به ارمغان می آورد و باید برای حل آن تدبیری اندیشید.

نتیجه گیری

بر خلاف گذشته های دور که دو مفهوم اولیه و ابتدایی جنگ و صلح به مثابه خورشید تابان و ماه درخشان در سپهر حقوق بین الملل خودنمایی میکردند در دوران معاصر و به موازات تحول در مبانی فکری، اجتماعی و اقتصادی جامعه ی بین المللی و گسترش ارتباط و پیوند میان اعضای این جامعه به همان نسبت نیز موضوعات و عرصه های جدیدتری تحت شمول حاکمیت قواعد حقوق بین الملل قرار گرفته است. این وضعیت که محصول روندی تدریجی و همپای تحولات این جامعه و لازمه ی قانونمندی فعالیت های بشری در این محیط است، رفته رفته بر بسیاری از لایه های زیست اجتماعی بشری سایه افکنده است که میراث فرهنگی به طور عام و میراث فرهنگی ناملوس به طور خاص نیز یکی از آنهاست. مفهوم اموال فرهنگی زاینده و تراوش دیگر رشته های علمی مانند باستان شناسی و تاریخ است میراث ناملوس نیز خاستگاهی جامعه شناختی دارد و از گذشته مورد توجه محققان و اندیشمندان این رشته بوده است و انتقال یکباره ی آن به حقوق بین الملل بدون ارائه ی تعریفی جدید و سازگار با شرایط این حقوق معقول و منطقی نیست با توجه به مسیر ناصوابی که پیشتر در جریان وضع قوانین و مقررات برای اموال مادی و ملموس در یونسکو طی شده بود، این بار کارشناسان دخیل در تهیه ی اسناد و معاهدات مربوط به میراث ناملوس از تجارب قبلی درس گرفتند و به ویژه در جریان تدوین عهدنامه ی ۲۰۰۳ پخته تر عمل کردند زیرا نزاع دشوار بر سر تعریف این میراث را پذیرا شدند و برخلاف برخی

معاهدات که از موضوع مورد بحث تعریفی به دست نمیدهند، اولاً تلفیقی از معیارهای ذاتی و مصداقی را برای تعریف به کار بردند و ثانیاً با نوعی واقع بینی و دوراندیشی، دامنه ی طبقات و دسته بندی ها را تا حدی گسترش دادند که به سختی میتوان عنصر خاصی از این میراث را یافت که در آنها ننگجد. تعریف کلی از میراث ناملموس با توجه به اهمیتی که برای بسیاری از دولتها دارد و به باورهای ایدئولوژیک و مبانی اعتقادی آنها مربوط می شود نقش مهمی را در عضویت یا عدم عضویت دولتها در عهدنامه ایفا می کند. این تعریف، میراث ناملموس را رسوب عناصر غیر مادی نظام فرهنگی جامعه میداند که به دلیل کارکردهای هویتی و اجتماعی شایسته ی توجه و مراقبتند. چالشهای ناشی از جهانی سازی توجه به میراث ناملموس را تسریع میکند و توجیه کننده ی همکاری کشورهای در حال توسعه و جهان سوم برای حمایت از این میراث است. هر چند ظاهر امر نشان از بی تفاوتی و برخورد سرد دولتهای غربی و همگن با اقدامات حمایتی از این میراث و موفقیت دولت های در حال توسعه و ناهمگن به خاطر تصویب زودهنگام عهد نامه ی ۲۰۰۳ دارد اما این پایان ماجرا نیست و برخی واقعیات سبب تغییر در این معادله شده است. درست است که دولتهای غربی که زیان چندانی از موج جهانی شدن نمی بینند و حتی شاید برنده ی این روند نیز باشند اقبال کمتری به حمایت از میراث ناملموس در چارچوب عملکرد نهادها و سازمانهایی مانند یونسکو، دارند اما نباید فراموش کرد که در خود این دولت ها و قلمروهای آنها نیز گروه های بومی و اقلیت اندک نیستند و فشار افکار عمومی و سازوکارهای حقوق بشری برای حفظ حقوق این مردمان و از جمله حقوق فرهنگی آنها سبب خواهد شد ولو به اکراه برای حل این معضل قدم هایی بردارند، خواه این اقدامات دور ماندن از قیل و قال بین المللی با تصویب قوانین و ایجاد سازوکارهای داخلی برای حمایت از میراث ناملموس باشد یا عضویت دیرهنگام در عهدنامه ی ۲۰۰۳. از طرف دیگر نمی توان مدعی بود که این روند به تمامی به سود دولتهای در حال توسعه است زیرا روی دیگر سکه آن است که بال و پر دادن به گروهها و جوامع مختلفی که در درون این دولتها به سر میبرند و حمایت همه جانبه از میراث ناملموس آنها با توجه به آثار هویتی که بر آن مترتب است این واژه را به همراه دارد که سبب طرح ادعاهای بزرگتری مانند خود مختاری و حتی استقلال کامل از طرف آنها باشد یا مقدمه ای برای بروز آشوبهای داخلی و تنش با دولت مرکزی به وجود آورد. پس عجیب نیست اگر خط قرمزهای حاکمیت در عهدنامه ی ۲۰۰۳ با دقت و محافظه کاری رعایت شده باشند. این محافظه کاری در چند جای عهدنامه به حد اعلا میرسد از اینکه دولت ها تنها نهادی هستند که می توانند عناصر میراث ناملموس را برای درج در فهرستهای بین المللی معرفی کنند و نیز گروهها، جوامع و سازمانهای مردم نهاد نقشی مشورتی و فرعی دارند و در تعهد دولت عضو به تأسیس نهاد ملی صلاحیت دار برای صیانت از میراث ناملموس، الزام وی به مشارکت دادن نمایندگان گروه ها و جوامع پیش بینی نشده است. این ایراد در هنگام انتخاب اعضای کمیته ی میراث ناملموس که بدون دخالت اراده ی عناصر غیر دولتی برگزیده می شوند به اوج میرسد به هنگام بیان تعهدات دولتهای عضو نیز استفاده از قیودی مانند «تلاش خواهد کرد، راه گریز را برای دولت ها باز میگذارد و فایده ی عملی دقیقی بر آن متصور نیست. در سطح داخلی باید به جای بسنده کردن به وضع آیین نامه ها و مصوباتی که قدرت قانونی کمتری دارند با تصویب قانونی مناسب و دقیق برای این میراث که تعهدات ناشی از عضویت ایران در عهدنامه ی ۲۰۰۳ را نیز در خود داشته باشد چارچوب لازم را برای انواع حمایتها از این میراث فراهم کرد، به ویژه اینکه در حال حاضر زمزمه هایی مبنی بر تجدید نظر کلی در قوانین و مقررات ناظر به میراث فرهنگی و تمایل مسئولان مبنی بر تصویب قانون جامع میراث فرهنگی کشور به گوش میرسد. در این راه استفاده از تجارب و روشهای به کار رفته در سایر کشورها که در این نوشتار به تفصیل به پاره ای از آنها اشاره شد، راهنمای مناسبی برای متولیان امر است.

منابع

۱۵. حجت، مهدی. (۱۴۰۰). میراث فرهنگی در ایران، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی.
۱۶. صمد نژاد آذر، یونس. (۱۳۹۳). میراث معنوی فرهنگی ایران، تهران: انتشارات ساکو.
۱۷. صمدی، یونس. (۱۳۸۲). میراث فرهنگی در حقوق داخلی و حقوق بین الملل، تهران: انتشارات و تولیدات فرهنگی کشور.
۱۸. غریب زاده، الهه. (۱۳۹۵). میراث معنوی (ناملموس) ایران، بوشهر: ستاره جنوب.
۱۹. فراهانی، فاطمه. (۱۴۰۰). میراث فرهنگی، فصلنامه میراث فرهنگی، ۱ (۳۴): ۹۵-۱۰۵.

۲۰. الماسی، نجاد علی و بهنام حبیبی درگاه. (۱۳۹۹). شیوه‌های حمایت از جلوه‌های حقوق فرهنگ عامه (حقوق فولکلور)، فصلنامه ی حقوق، ۴۰ (۱): ۵۷-۸۵.

۲۱. مهدوی‌نیا، سمیه. (۱۳۹۹). میراث معنوی، تهران: نشر شورآفرین.

22. Ahmed, M., Aylwin, N. & Coombe, R. (2019). Indigenous Cultural Rights in International Human Rights Law, in: Catherine Bell & Robert Patterson (eds.), Protection of First Nations' Cultural Heritage: Laws, Policy and Reform, University of British Columbia Press.
23. Aikawa-Faure, N. (2014). An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Museum International, vol. 56, No. 221-222.
24. Ashworth, G. Graham, B. & Tunbridge, J. (2017). Pluralising Pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies, Pluto Press.
25. Blake, J. (2020). On Defining the Cultural Heritage", International and Comparative Law Quarterly, vol. 49, no. 1.
26. Bruner, C. (2018). Culture, Sovereignty, and Hollywood: UNESCO and the Future of Trade in Cultural Products, NYU Journal of International Law & Policy, vol. 40.
27. Burden, M. (2023). Museums and the Intangible Heritage: The Case Study of the Afrikaans Language Museum. International Journal of Intangible Heritage, vol.
28. Ku. J. & Yoo, J. (2012). Taming Globalization: International Law, the U.S. Constitution, and the New World Order, Oxford University Press.